

De nieuwe politieke context. Uitdagingen voor het middenveld^(*)

Luc Huyse

Toen Jan Renders me vroeg om hier vandaag het woord te nemen, heb ik meteen ja gezegd. Vooreerst, omdat het me de gelegenheid geeft om zo mijn waardering uit te drukken voor wat Theo Rombouts en Luc Delanghe in en voor het ACW hebben gedaan. Maar ook omdat mij een bijzonder boeiend thema is aangereikt: de vraag wat de gevolgen voor het middenveld kunnen zijn van allerlei politieke ontwikkelingen.

I. WAT IS DIE NIEUWE POLITIEKE CONTEXT?

"We leven in een tijd van grote sociale veranderingen": het is, al generaties lang, een traditie om met die zin een plechtige rede te beginnen. Maar wellicht heeft deze uitspraak nog nooit zo dicht bij de werkelijkheid gestaan als vandaag. Let wel, niet dat de politiek verandert, is een probleem. Het zijn de snelheid en het onvoorspelbare traject van die veranderingen die ons kopzorgen geven. Snelheid en onvoorspelbaarheid van tal van evoluties maken van elke prognose, ook die ik u brengen wil, een hachelijke onderneming.

Drie ontwikkelingen zijn in zowat alle westerse democratieën te vinden.

1. De verplaatsing van de politiek

De politiek steekt, letterlijk, de grenzen over. Dat ligt in de aard van de problemen die op de politieke agenda komen. De migratie en het broeikaseffect, de georganiseerde criminaliteit en de overplaatsing van fabrieken naar lageloonlanden liggen buiten het bereik van nationale instanties. Mede daarom groeien de betekenis en de macht van supranationale instellingen, zoals de Europese Unie, de Wereldbank en het Internationaal Muntfonds. Tegelijkertijd is er een tweede beweging. Politieke activiteiten verhuizen - vaak sluipend - naar sectoren waarvan wij nog steeds denken dat zij buiten de politiek staan: de multinationale bedrijven (mede door de privatisering van overheidsactiviteiten), de media en de rechterlijke macht.

Het politieke domein is nu op extreme wijze verkaveld, is veel meer dan vroeger een mozaïek van grote en kleine beslissers. Politieke macht heeft, met andere woorden, geen duidelijke, vaste ligplaats meer.

Luc Huyse was tot eind 2000 gewoon hoogleraar aan de faculteit rechten van de KU Leuven. Hij doceerde er sociologie en sociologie van het recht. Zijn publicaties gaan hoofdzakelijk over politiek. Is thans met pensioen en werkt vooral in en rond Afrika, meer bepaald rond verzoening na burgeroorlog en genocide.

2. De onteigening van de politiek

Vraag aan honderd politici wat ze nodig hebben om met succes te doen wat ze denken te moeten doen. De oogst zal er als een onoverzichtelijke hoop van suggesties uitzien. Dat hoeft niet te verwonderen, want in de politiek wordt dagelijks een heel arsenaal aan middelen ingezet. Toch draait het altijd om een viertal ingrepen van cruciaal belang. Rechtstreekse toegang tot kapitaal, vooral via de heffing van belastingen, is er een van. Dat levert de brandstof op die de politieke machinerie zo nodig heeft. Al even belangrijk is de controle over de aanmaak en de verspreiding van informatie en kennis. Politieke overheden weten dat en bemoeien zich daarom, als het eventjes kan, met het onderwijs en de pers. Dan is er, zeker in een verzorgingsstaat, de neiging om de productie van schaarse goederen en vitale diensten onder toezicht te houden. Daartoe dienen allerlei macro-economische instrumenten. Ten slotte is er, als ultiem machtsmiddel, het gebruik van geweld - iets wat onder de vorm van een monopolie absoluut voorbehouden is aan wie de staat bestuurt. In dat lijstje ligt het hart bloot van wat de politiek als maatschappelijke vormgever kan betekenen.

Een politiek systeem kwijnt weg als deze hefbomen aan kracht inboeten. En dat is het juist wat al enige jaren aan het gebeuren is, niet in het minst door de introductie van het marktdenken in de politiek.

3. Individualisering

Dit gegeven van de laatste veertig jaar, is een derde factor. (Tussen haakjes, individualisering is niet gelijk aan egoïsme, aan de komst

van een ik-cultuur. Het is wel een diepreikende maatschappelijke evolutie, in de hand gewerkt door allerlei technologische ontwikkelingen. En zoals alle grootschalige veranderingen vertoont deze trend zowel risico's als kansen.)

Individualisering betekent dat vertrouwde standaardscenario's voor het gedrag in kracht afnemen. Parallel daaraan groeien de mogelijkheden voor het individu om een levensloop te ontwikkelen die nauwer aansluit bij zijn particuliere visies, wensen en verlangens. Mensen worden als het ware in tal van omstandigheden hun eigen planbureau.

Die ontwikkeling laat uiteraard ook het politiek systeem niet ongemoeid, wel integendeel. Ik bespreek vier reeds zichtbare effecten.

- De burger verwacht steeds meer dat de politicus zijn persoonlijke problemen oplost.
- Onvoorspelbaarheid kleurt het gedrag van velen, niet alleen ter gelegenheid van verkiezingen.
- Belangen van individuen en

groepen lopen meer uiteen dan vroeger.

- Individualisering tast ook de organisaties van het middenveld aan en reduceert hun vermogen om te functioneren als scharnier tussen burger en politiek. Het probleem is niet zozeer dat de mensen minder geneigd zijn om in het verenigingsleven te stappen. Zij staan nu wél vaker in een andere relatie met de organisaties waarbij zij aansluiten. Hun engagement is dikwijls voorwaardelijk, afstandelijk, indirect en kort van duur. In die omstandigheden moet de slagkracht van het middenveld wel afnemen.

Wat specifiek is voor Vlaanderen.

De feitelijke ontzuiling van het verenigingsleven heeft als 'spin-off' geleid tot een loskop-

Luc Huyse

Onvoorspelbaarheid kleurt het gedrag van velen, niet alleen ter gelegenheid van verkiezingen.

”

peling van de partij en de andere organisaties van een zelfde politieke familie. De gevolgen daarvan zijn talrijk.

- Zowel de partij als de organisaties waarmee ze tot voor kort nauwe banden had, moeten geheel nieuwe strategieën uitstippelen, meer op eigen kompas gaan varen. Eigen koers leren varen, geldt zowel voor CD&V als voor het ACW en zijn deelorganisaties. Van hieraf moet je gaan, met vallen en opstaan (Wim Decraene). Een compleet nieuwe situatie.

- Jean-Luc Dehaene beschrijft in zijn *Er is nog leven na de 16* het scherpe verschil tussen de politieke biotoop waarin hij evolueerde en floreerde (de overlegdemocratie) en de huidige situatie: "In de overlegdemocratie werden akkoorden afgesloten tussen partijen na ruggespraak met sterke organisaties, die hun leden strak omkaderden. Zowel partij als middenveld hadden het vertrouwen van hun leden en konden namens hen spreken. Hun leiders hadden uit hoofde van hun functie gezag. De leden bleven de organisatie trouw van de wieg tot het graf." En dat, zegt hij, is onherroepelijk voorbij.

- Tegelijkertijd wordt de overheid vaker geconfronteerd met nieuwsoortige organisaties die zich vaak slechts op een deelbelang richten en een vluchtig, *ad hoc* karakter hebben: een vakbond van piloten, omwonenden van een vliegveld met nachtvluchten, burens van een (gepland) opvangcentrum voor asielzoekers. Zo kan de politiek er morgen en overmorgen uitzien: dat men steeds meer te doen zal hebben met een veelvoud van organisaties waar je niet van weet wie de gemandateerden zijn, waar je te doen krijgt met mensen die niet getraind zijn in de compromisvorming, die de draaiboeken waarop de Belgische politiek zolang heeft gesteund niet kennen. Het zal voor bewegingen als het ACW

niet gemakkelijk zijn om in die context trefzeker te opereren.

II. EN WAT NU, MIDDENVELD? EN WAT NU, ACW?

Laat ik vooraf zeggen dat aan de onmisbaarheid van het middenveld niet getwijfeld kan worden. Op de argumenten voor die stelling moet ik niet ingaan. U kent ze. Theo Rombouts heeft in tal van standpunten en interviews de cruciale bijdrage van het middenveld met grote overtuigingskracht belicht. Maar er is die nieuwe politieke context. Hoe kan die bijdrage bewaard blijven?

Het is helemaal geen kunst om een lang lijstje aan te leggen van wat organisaties als het ACW, als reactie op de nieuwe politieke context, kunnen doen. Maar er is de beperktheid van de middelen. Het ACW kan niet die hele problematiek op zijn agenda nemen.

Het zal bijgevolg bereid moeten zijn om allianties aan te gaan met organisaties die op bepaalde terreinen beter geëquipeerd zijn. Netwerkvorming is een dure term, maar daar gaat het precies om - iets wat Luc Delanghe al in de praktijk heeft omgezet.

Mogelijke koerswijzigingen

1. Gegeven de nieuwe politieke context - vooral dan de verplaatsing van de politiek - rijst de vraag: hoe relevant is het nog voor een organisatie als het ACW om zich - politiek gezien - hoofdzakelijk te richten op het parlement en de partijen, op instanties die al lang niet meer tot de kern van de politiek behoren? De nieuwe groeipolen in de politiek liggen op het supranationale vlak en in sectoren als de multinationals, de media en de magistratuur. Belangenbehartiging moet zich

Luc Huyse

Aan de onmisbaarheid van het middenveld kan niet getwijfeld worden.

”

bijgevolg meer en krachtiger op deze gebieden richten. Of anders uitgedrukt: politiek activisme kan zich vandaag niet beperken tot de traditionele werkplaatsen van de politiek. (In dit perspectief is de discussie over de verhouding ACW-CD&V niet langer een eerstestangsprobleem. Het lijkt meer iets voor de *incrowd* en voor journalisten die houden van vuurtje stoken.)

Een recyclage van het middenveld dringt zich dus op. Dat geldt voor de leiding en het kader van een beweging. Dat geldt ook voor de gewone burger. Men roept om de inburgering van migranten in onze samenleving. Maar op het Europese, zelfs mondiale vlak is voor ons allen evengoed een inburgering nodig, zijn nieuwe vormen van burgerschap van doen. Daarom ligt op het middenveld de plicht om een realistischer beeld van de politiek te verspreiden, een beeld waarin de verplaatsing en de onteigening van de politiek zijn verwerkt.

2. Hoe kan het middenveld, hoe kan het ACW de ongewenste gevolgen van de individualisering opvangen?

Laat ik het probleem nog eens bekijken, nu aan de hand van een citaat uit het boek van Jean-Luc Dehaene: "Er moet worden gewerkt aan nieuwe samenlevingsvormen die het 'ik' opnieuw voldoende 'wij' laten worden." Kan dat? Een pasklaar antwoord heb ik niet, alleen een paar suggesties.

Deze operatie, waarin het middenveld een factor van betekenis zal zijn, kan slechts slagen als er een mentaal draagvlak is, als in de hoofden en de harten van de mensen het 'wij' een treffende plaats vindt. Een eerste stap, juist in een tijd van individualisering, is de bewustwording dat solidariteit en eigenbelang niet tegenstrijdig zijn. De redenering is dan: ik help je nu, in de verwachting (beter

nog: in de zekerheid) dat je mij in de toekomst zult helpen. Dat is solidariteit uit welbegrepen eigenbelang. Het is precies in het verenigingsleven dat het individu geleidelijk deze ingesteldheid en de daarmee verbonden sociale vaardigheden verwerft. Er liggen hier kansen die het middenveld in de toekomst beter kan uitbouwen.

Individualisering, zei ik, leidt tot een verregaande versplintering van belangen. Maar niets belet bewegingen als het ACW te hameren op het bestaan, ja zelfs de opmars van gemeenschappelijke belangen. Eén voorbeeld maar: de komst van wat men de risicomaatschappij noemt, een wereld waarin de kwetsbaarheid van mens en natuur een overheersend gegeven is geworden. Vervuiling van lucht en water, opwarming van de atmosfeer, toxische stoffen in de voeding bedreigen iedereen, stad én platteland, arm én rijk.

3. Strijden tegen de opmars van de marktlogica in de democratie.

De introductie van het marktdenken in de democratie is de politieke dimensie van het neoliberalisme. De bevolking wordt als een verzameling van rationele, calculerende individuen gezien. Politiek gedrag is immers niet verschillend van koopgedrag, luidt het. En, ten tweede, monopolies of oligopolies van belangengroepen dienen geweerd te worden. De argumenten zijn bekend: de gevestigde belangengroepen vervalsen, dank zij de bevoorrechte positie die zij verworven hebben, het normale spel van vraag en aanbod in de politiek.

Dat perspectief voedt een hele resem van projecten. Bij ons in Vlaanderen is vooral de VLD leverancier van voorstellen. Dat kwam eerst tot uiting in de vroege Burgermanifesten van Guy Verhofstadt. Daarin stonden frontale

Luc Huyse

Op het middenveld ligt de plicht een realistischer beeld van de politiek te verspreiden. ”

aanvallen op het middenveld. Nu lijkt het wel, lees maar zijn nieuwste essay (*De vierde golf*), alsof de liberale voorman het middenveld weer hartelijk omhelst. Maar, het is niet omdat Verhofstadt zijn discours over het middenveld gewijzigd heeft dat de marktlogica in het denken over politiek afgezworen is. Dat is vooral te zien in de voorstellen over de hervorming van het kiesstelsel. Neem de kwestie van de afschaffing van de opkomstplicht bij verkiezingen. In markttermen uitgedrukt: de stemplicht houdt in dat wie niet wil kopen toch naar de winkel moet. Dat verhindert dat de winkeliers de moeite doen om mensen naar hun zaak te lokken. Het pleidooi voor het referendum ligt in dezelfde lijn. Beleidskwesties kunnen zo rechtstreeks door de bevolking worden beoordeeld, zegt men. Tussenpersonen of drukkingsgroepen - stoorzenders op de politieke markt - kunnen dan terzijde geschoven worden. Het referendum lijkt wel een toverformule. Maar er zijn, vanuit een democratisch perspectief, vele bezwaren.

- Minderheden zijn vaak het eerste slachtoffer, want een referendum rekent alleen met de macht van het getal.

- Bij een referendum wordt een cruciale fase in de opbouw van een democratische besluitvorming overgeslagen. Democratie is lang en indringend debatteren over de politieke agenda, is het geduldig in kaart brengen van opties en alternatieven. In het geval van een referendum is daar vaak geen plaats of geen tijd voor. Er is alleen een passieve registratie van standpunten. Een beleidsprobleem wordt in een vraag samengedrukt, waarna de reacties geteld worden.

- Bovendien geeft een referendum de toppolitici meer macht dan zij langs de weg van het parlement en de belangengroepen krijgen kunnen. Zij regeren dan in de naam van de volkswil of van de publieke opinie, niet langer gehinderd door lastige, in groep opererende tegenspelers of tegensprekers. Aan de overkant staan immers alleen geïsoleerde individuen. Het gevolg kan zijn dat mensen de kunst verleren om samen, om groepsgewijs hun belangen te verdedigen. In zo'n geval is niet de keizer, maar de kiezer naakt.

Kortom, het referendum kan nooit het hart van de democratie zijn, wel een interessante aanvulling. Een beweging als het ACW moet, mijns inziens, met grote waakzaamheid de electorale vernieuwbouw in het oog houden. Is 'democratie versterken' niet een van uw fundamentele doelstellingen van 15 maart 1997?

**

*

Het risico bestaat dat wie in naam van de vrije markt en van de democratie de bufferzone tussen individu en overheid verzwakt, het omgekeerde verwekt van wat hij of zij beweert te doen. De democratie wordt er niet beter van. De burger promoveert niet, integendeel. Mensen worden immers echt burger als ze, en in zoverre ze, met en onder elkaar bepalen hoe hun maatschappij er moet uitzien. Dat kan niet zonder de aanwezigheid van een veelkleurig lappendeken van organisaties en verenigingen. Dat kan niet zonder de aanwezigheid van het ACW.

(*) Rede uitgesproken op de academische afscheidsviering, op 3 oktober 2002, van Theo Rombouts (ACW-voorzitter) en Luc Delanghe (ACW-algemeen secretaris).